

SARI KIVISTÖ

Onnellisia ovat ne jotka istuvat

Talvisina pakkaspäivinä on hyvä käpertyä nojatuoliin tekemään jotain hyödyllistä. Ja mikäpä sen hyödyllisempää kuin lueksella 1600-luvun saksalaisten satiirikkojen, skeptikkojen ja pietistien latinankielisiä kirjoituksia oppineisuudesta. Jotkut asiat eivät tunnu muuttuvan, kuten keskustelu yliopistoväen merkityksestä yhteiskunnalle. 1600-luvulla esitettiin äänekkäitä vaateita siitä, että älymystön pitäisi hyödyttää yleistä hyvää

erikoistaidoillaan eikä vain omistautua kirjaviisaudelle ja tutkia kamareissaan hämäreitä asioita. Senecan moraalikirjeistä lähtien on pilkattu grammatikkoja, jotka pohivat, missä Homeros syntyi tai mitä seireenit lauloivat, kun Odysseus purjehti heidän saarensa ohi mastoon sidottuna.

”Oppineen ei pidä olla kuin leivonen, lennellä pilvien korkeuksissa ja luritella siellä säveliään omaksi ilokseen tekemättä mitään muuta”, kirjoitti 1600-luvun puolivälissä hampurilainen pastori Johann Balthasar Schupp satiirisessa tutkielmassaan rikastumisen taidosta, jonka hän omisti saksalaisille filosofeille. Lakipisteen tavoittelun sijasta oli oltava kuin haukka – kiidettävä kyllä taivaalla mutta laskeuduttava maahan hakemaan saalista aina kun nälkä kaihertaa. Vilkaisen tässä kohtaa yhteisymmärryksen vallassa koiraani, joka tällä hieman kyynisellä mittapuulla on hyvinkin jyvällä asioista. Jauhensihan se taannoin tyytyväisyydellä poskeensa Kansalliskirjaston sympatiaa ja etiikkaa käsitelleen niteen, erityisen halukkaasti indeksin ja bibliografian, nuo minkä tahansa julkaisun mureimmat palat, jotka ovat hyväksi hampaille. *Scientia, in it esca!*

1600-luvun kriitikoiden tulokulma oppineisuutta kohtaan on odotettu: satiiri alkaa siitä, mihin tiede päättyy. Schuppin tavoin lukemattomat kynäilijät renessanssista valistukseen pohtivat tieteiden ja taitojen hyötyä elämässä. Epäilyksen ääniltä ei välttytty. Pessimismistä tai itseironiasta kertoi se, että uimataito julistettiin taidoista hyödyllisimmäksi. Joskus oli paras turvautua kontradiktioon tieteen korkealentoisuutta kuvailtaessa. ”Menin, minne pääsin, ja minne en päässyt, sinne jäin”, totesi Schupp moniselitteisesti älyllisestä odysseiastaan. Varman tiedon perusteista epävarmat skeptikotkin saivat osansa: karikatyyriin mukaan torilla kävellyt skeptikko alkoi heti kotiin palattuaan epäillä, oliko hän torilla ollutkaan.

Lukuisat latinankieliset väitöskirjat ruotivat oppineiden paheita. Silmiinpistävimpiä oli *titulomania*, koireiden akateemisten titteleiden himo. Kirjoittamisen kutka oli myös riesana eli sietämätön tarve rustata ehtimiseen paksuja opuksia vailla tarkempaa käsitystä niiden tarpeellisuudesta. Ennätystä piti tältä osin antiikin grammatikko Didymos, jonka kerrottiin kirjoittaneen yli 3 500 kirjaa. Pilkan aihe oli myös tutkijoiden turhamainen tapa listata kirjalueteloissa sellaisia tulevia teoksia, joita he eivät aikoneetkaan koskaan kirjoittaa.

Omia suosikkejani tutkimieni oppineiden paheiden

Valokuva: Sami Syrjämäki

– siis kateuden, itserakkauden, ylimielisyyden, pahantuu-
lisuuden, loppumattoman tiedonjonon, kirjankeräilyn ja
sairaana siteeraamisen pakon – joukossa ovat ehkäpä kirjal-
linen machiavellismi eli oppineisuuden teeskentely etujen
saamiseksi sekä *logomakhia*, tolkuton väittelynhalu. Usein
kiistoissa oli kyse sanojen moniselitteisyydestä ennemmin
kuin todellisista mielipide-eroista. Nopeimmin 1600-
luvun yliopistossa saatiin väittely pystyyn, kun puheeseen
ujutettiin vaikkapa sana *novitas*, uutuuus, tai *voluptas*,
nautinto. Tieteistä paras oli tässä suhteessa geometria: sen
selkeät käsitteet ehkäisivät erimielisyyksiä.

Akateemiset erityistaidot saattoivat tulla vastaan yllät-
tävässä paikoissa. Lääkäreitä askarruttivat merkilliset sai-
raudet, joiden kourissa saksalaisilla piioilla ja talonpojilla
oli ihmeellisiä akateemisia kykyjä. Kuumehoureissaan tai
iskun päähän saatuaan he muotoilivat latinaksi täydellisiä
syllogismeja, keskustelivat sujuvasti brasilialaisten kaup-
piaiden kanssa näiden äidinkielellä tai lauloivat virheettö-
mällä tenoriäänellä italialaisia kansansävelmiä. Erityisen
usein sairauskohtaus johti klassisten kielten sujuvaan
käyttöön; parannuttuaan potilaat eivät muistaneet tai-
doista mitään.

Ajan lääkäreitä puhututtivat myös oppineiden vaivat.
Lukeneisuuden puolustajat siteerasivat ehtimiseen Aris-
totelesta ja ajatusta siitä, että istumalla tullaan fiksuiksi.
Mutta kääntöpuolena olivat istumatyön (*sellularia vita*)
sairaalloiset seuraukset. Lääketieteen professori Georg
Franckin mukaan näitä riitti ruoansulatushäiriöistä
yskään, päänsärkyihin, kastanjan kokoisiin virtsakiviin
ja kirjojen ääressä vietetyn ajan kumartamaan ryhtiin.
”Vaikka minulla olisi sata kieltä ja sata suuta ja rautainen
ääni, en voisi kaikkia heidän tuskiaan selvittää”, siteerasi
Franck Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksen manalajaksoa.
Muuan Ruotsinmaalla 1600-luvulla matkailut epigraa-
fikko sai hautausmaalla goottilaisia piirtokirjoituksia lues-
keltuaan välittömästi vasempaan käteensä kolotustaudin.
Yleiseen oireluetteluun kuului henkinen poissaolevuus:
”Siellä missä he ovat, he eivät ole, ja missä he eivät ole,
siellä he useinkin ovat”, jatkoi Franck. Hänet itsensä
muistetaan tätä nykyä lähinnä pääsiäisjänniksen keksijänä.
Franck nimittäin kirjasi ensimmäisenä muistiin kansan-
tarinan pääsiäisenä puutarhaan kirjavia munia kätkevästä
pitkäkorpasta.

Lukeneisto erottui myös maneereillaan. Antiikin
reettori Curtius huojutteli kehoaan vasemmalta oikealle
kuin hän olisi puhunut veneessä seisten. Renessanssihu-

manisti ja kirkkomuusikko Rudolf Agricola pureskeli
aatoksissaan äänekkäästi kynsiään. Osa oppihistorian
silmäättekevistä, kuten Petrarca, laiminlöi tyyten ulko-
näöstään huolehtimisen. Viimeistään 1600-luvun galan-
tissa maailmassa yliopistomiehenkin oli osattava katsoa
peiliin, muutenkin kuin itsetuntemustaan kehittääkseen.
Toisena ääripäänä oli keskittien sanomastaan tunnettu
Aristoteles, jonka kerrottiin olleen ylen määrin mieltynyt
kultasormuksiin ja silkinpehmeisiin kankaisiin.

Luokittelusta ja listaamisesta innostuneet oppinei-
suuden arvostelijat jäsenivät koko länsimaisen historian
sen mukaan, mistä onnettomuudesta kukin skolaari oli
kärsinyt. Hämmästyttävä määrä firenzeläisiä renessanssi-
intellektuelleja oli päättänyt päivänsä tapaturmaisesti
hukkumalla kaivoon tai putoamalla ikkunasta. *Puteus*,
kaivo tai viemäriaukko olikin antiikista lähtien intellek-
tuelleille kompastuskivi, kuten tähtitieteilijä Thaleesta
muistamme. Eipä ihme, että kuopan käsitteestä tuli myös
tiedon metafora. Oma nimeni olisi mm. listalla ”ne-
nänsä bussikolarissa murtaneet” tai ”tutkijat, joiden isän
käsikranaatti ei onneksi räjähtänytkään jatkosodassa”.
Scientia, iis necat!

Poleemisten kirjoitusten mukaan vastoinikäymiset
olivat oppineiden omaa syytä, rangaistuksia vääristä ar-
voista. *Kultainen aasi* -romaanin kirjoittanut Apuleius
kelpasi pietisteille varoitukseksi väärästä uteliaisuudesta,
muuttuihan magiaan perehtynyt kirjailija romaanissa
aasiksi, palkkana röyhkeydestään. Ateisminsa takia on-
nettomia olivat mm. Epikuros, Machiavelli, Poliziano ja
Cardano. Liasta kunnianhimosta elämä oli synkistynyt
Aristoteleella, Cicerolla, Empedokleella ja monilla italia-
laisilla renessanssioppineilla. Aristoteles mainittiin myös
kateudesta kärsineiden pitkällä listalla. Riidanhaluisten
litania koostui lukemattomista sofistista, kerettalaisista ja
Descartesin kaltaisista nimistä. Satiirikkoja taas pidettiin
onnettomina joutavan ”nenä-viisautensa” takia.

Keitä sitten olivat ne muuttamat onnelliset? Mooses,
Platon, Sokrates, Seneca, kirkkoisät ja jotkut humanistit.
Kun listat olivat pietistien laatimia, onnellisia olivat ne,
jotka eivät kyseenalaistaneet tuonpuoleista. Onnellisten
listan itsetyytyväiset tahit vitsikkäät kirjoittajat päättivät
omaan nimeensä.

Entä oppineiden hyveet? Kaksi mainittiin ylitse
muiden: vaatimattomuus ja mielentyyneys. Molemmat
vain olivat 1600-luvun yliopistossa harvinaisia. Kuinka
lie nyt? *Scientia ait nesci.*